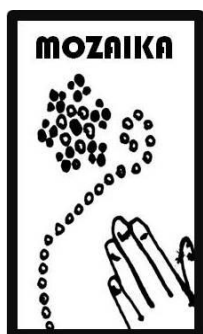

NÁRODNÍ
MUZEUM

MINISTERSTVO
KULTURY

Archeologie na dosah: cesta umění

"Černobílé kouzlení aneb technika oblázkové mozaiky"

výtvarný ateliér 24. 11. 2012

Účastníci budou seznámeni s technikou oblázkové mozaiky, jejími archeologickými doklady, nejtýpějšími výzdobnými prvky. Poté si budou moci sami vybrat z originální mozaiky detail, který vyhotoví do připravených dřevěných rámečků velikosti A4. Dohromady vytvoříme mozaiku, která bude umístěna do výstavy "Ve stínu Olympu". Po skončení výstavy v březnu 2013 si účastníci mohou svůj výtvar odnést.

Program:

8:45	sraz před služebním vchodem do NM, Vinohradská 1 (u borovice)
9 : 00	sraz účastníků v ateliéru, představení přednášejících
9 : 15	prezentace "Archeologické doklady oblázkové mozaiky" (Ing. Mgr. Belaňová)
10 : 00	prezentace techniky mozaiky (Mgr. Langová, Mgr. Urbanová)
10 : 15	krátká pauza na přípravu materiálů
10 : 30	kurz mozaiky
12 : 00	polední pauza (30 minut)
12 : 30	kurz mozaiky
14: 00	ukončení kurzu

Materiál (zajistí NM): sádra, oblázkové špachtle, sololitové rámy ve formátu A4, sklenice.

Pomůcky (donesou si je účastníci kurzu): ochranný oděv (plášť, staré tričko), hadříky na utírání rukou.

Úvodní slovo k antickým mozaikám, oblázkovým zvláště

Dějiny mozaiky sahají asi čtyři tisíciletí do minulosti, kdy byly v Mezopotámii do malty zatlačovány špičkou napřed drobné terakotové kužely, které tak vytvářely jednoduchou výzdobu na stěnách. Ve starověkém světě bylo zapotřebí učinit na cestě ke skutečné mozaice ještě několik částečných kroků. Tím prvním bylo zhotovování oblázkových dlažeb, které se objevuje přibližně v 8. století př. Kr. Užívány byly různobarevné kameny, které vytvářely dojem jednoduchého ozdobného vzorku, avšak ještě nepříliš uspořádaného a detailního. Příkladem jsou nálezy z maloasijského Gordia, které černé, bílé a výjimečně červenavé oblázkové uspořádávají do vcelku prostých vzorů (šachovnice, kříže apod.). Frýgie, odkud pocházejí, byla v této době v těsném kulturním kontaktu s Řeky a je tedy možné tyto skromné doklady považovat za přímého předchůdce pozdějších mozaik řeckých.

Skutečný posun nastává teprve vlivem Řeků, kteří s nástupem helénismu povýšili prostou oblázkovou techniku na umění. Přesto nejranější řecké práce klademe již do konce 5. století př. Kr. Tyto nejranější, černo-bílé příklady kombinují geometrické prvky s rostlinnými motivy. V této fázi vývoje se lidské a zvířecí figury, tak typické pro řecké umění, ještě téměř neobjevují.

S využitím oblázků jen několika základních barev, případně kovových pásků a dále především prostřednictvím přesně rozměřených geometrických vzorů a do detailu rozpracovaných figurálních scén s lidskými a zvířecími postavami se v průběhu 4. století př. Kr. jejich tvůrci námětově, kompozičně i celkově esteticky přiblížili standardům již dříve rozvinutých druhů řeckého umění, které známe tak dobře z dochovaných vázových maleb či soch. Tak z počátku a první poloviny 4. století př. Kr. máme řadu mozaik z města Olynthos na severořeckém poloostrově Chalkidiki. Zde se již plně projevují ambice mozaikářů, avšak ani ta nejlepší, stále víceméně černobílá díla (Dionýsův průvod nebo Bellerofón a Chiméra) ještě neuchvátí jemnou a elegantní krásou o něco pozdějších vyobrazení.

Až druhá polovina 4. století př. Kr. naplno předvede umělecký potenciál této techniky. Jsou to především mozaiky z makedonského královského města Pella, které se dochovaly v mimořádné působivosti. Zde, v rodišti Filipa II. a Alexandra Velikého můžeme najít skutečně vrcholná umělecká díla, některá dokonce signovaná. Termínem *embléma* označujeme středový panel, který zpravidla zdobí ústřední scéna se světlými figurami na tmavém pozadí, zatímco okraje jsou rámovány dokonalými geometrickými či florálními motivy. Pracuje se s hustě kladenými, velmi malými oblázkami mnoha barev, běžné je zde stínování postav, které tak udivují svou plasticitou a

celek se tak více blíží nástěnné než vázové malbě. Kontury figur jsou zdůrazněny terakotou nebo olověným páskem.

Po roce 250 př. Kr. se dostávají do užívání pro mozaiky speciálně utvářené kamenné kostičky – tzv. tessery. Na přípravu náročnější technika měla několik zásadních výhod. Touto cestou bylo možné podat v mimořádné a do té doby nebyvalé míře různé detaily i větší množství barevných odstínů, a tak i barevných přechodů. Někdy jen pár milimetrů veliké tessery umožnily těm nejlepším mozaikářům se přiblížit dokonce malbě. Jak se zdá, mnohé ze skvělých mozaik dochovaných například v Pompejích, byly dílem řeckých umělců. Zdejší soubor svědčí o tom, že plochu pro svou tvorbu nenacházeli antičtí mozaikáři jen na podlahách bohatých i skromnějších domů. Mozaiky zde nacházíme hojně i na stěnách či sloupech a začínají se objevovat další materiály. Časté je užití různobarevných skleněných tesser, někdy dokonce se zalitou zlatou fólií, jindy jsou tessery vytvořeny z terrakoty. U mořských motivů mozaikáři s oblibou vtlačovali do omítky vedle tesser také lastury.

Pozdní antika s příklady třeba v Římě, Ravenně nebo Konstantinopoli mozaiky umisťuje na stropy a klenby chrámů, kde si je oblíbí i křesťanský středověk. Mozaiky se tak stanou možná jediným druhem antického umění, které bude středověkem bezzbytku převzato.

Text: PhDr. Pavel Titz Ph.D.

Technika mozaiky

Technika, která bude užitá na kurzu, se od původní antické liší především v použití pojícího a podkladového materiálu. V antice sloužila jako podklad a zároveň i pojivo malta, popřípadě hlína, konkrétně jí, jehož vlastnosti jsou pro tuto techniku vyhovující. V kurzu použijeme sádro. Mozaika mohla být ozdobou podlah nebo také stěn, různých výklenků, ale i stropů.

Oblázková mozaika byla tvořena, jak již z jejího názvu vyplývá, kombinací různě barevných oblázků – valounků. Kámen je velmi odolný proti otěru, ovšem na druhé straně je omezující, co se barevné škály týče. Vesměs byly používány barevné kombinace – černá, bílá, hnědá, červená, šedá, které poskytují různé druhy mramoru, vápence, břidlice nebo vulkanického čediče. I rozměry oblázků jsou různé – od několika centimetrových, po drobné sotva centimetrové odštěpky.

Tesserová mozaika byla skládána z drobných kostiček vyrobených ze skla, terakoty. Umožňovala vzhledem ke snadnosti opracování materiálu jemné nuance tvarů a díky mnohabarevnosti také i přechody mezi barvami a stínování.

Ať už oblázky nebo tessery byly kladeny do svrchní vrstvy podlahy podle rozkresleného plánu.

Podlahy byly ve starověku vyráběny způsobem, který popisuje Marcus Vitruvius Pollio ve svém díle *Deset knih o architektuře*. Rozlišuje přitom tzv. řeckou podlahu a podlahy, které byly vyráběny v Římě. Na urovnanou půdu se položí základní vrstva (*statumen*) a podlahová směs (*rudus*). Nakonec se nahoru položí krycí vrstva (*nukleus*) na niž se kladou dlaždice nebo mozaika.

Tzv. řeckou podlahou je míněn následující postup, kdy se země odkope pod úroveň místnosti a po udusání se položí podlahová směs nebo dlažba z pálených cihel se spádem umožňujícím odtok do stružky. Na to se sype a pěchuje dřevěné uhlí a vrstva malty, namíchaná z hrubého písku, vápna a jemného popela. Povrch se vyhladí brusem.

Malta, užívaná jako pojivo, je směs hašeného vápna (o jehož správném hašení nám opět podává Vitruvius zprávy) s pískem a vodou. Poměr je nesmírně důležitý a pohybuje se zhruba v rozmezí 1,2 až 1,4 m³ vápna: 1 m³ písku: 2, 4 – 3, 5 l vody. Správná konzistence malty je nejdůležitější částí přípravy. Jemná malta, tvořící poslední vrstvu podlahy, byla nanášena na vlhčený podklad a zarovnávala latí. Poté se přistupovalo k samotné tvorbě mozaiky, pro niž existovaly a dodnes existují dva způsoby - metody, navzájem kombinovatelné.

Přímá metoda

Oblázky nebo tessery se nanášely přímo do podkladu, což byla většinou jemná vrstva malty (složení viz výše). Řemeslník načrtnul do vlhké malty obrys výsledné mozaiky. Podle něj vedle sebe kladl oblázky v různých barevných kombinacích dle předlohy. Práce musela probíhat rychle, aby nedošlo k úplnému zaschnutí podkladu. Po jejím zatvrdnutí byla malta použita ještě ke spárování, aby se povrch mozaiky zarovnal.

Nepřímá metoda

Oblázky nebo tessery se nanášely na podklad, který se poté vložil do podkladové hmoty a zaspároval, popřípadě ještě doplnil o okolní obrazce vyrobené metodou přímou. Podkladem mohly být dřevěné nebo kamenné desky různých velikostí, pokryté opět maltovou vrstvou.

Postup výroby černobílé oblázkové mozaiky

Oblázková mozaika s centrálním florálním a geometrickým dekorem v pásech lemu, kterou vyrobíme v rámci kurzu, bude vyrobena technikou nepřímou. Její předloha pochází z řeckého města Olynthos a je datovaná do 4. století př. n. l.

Motiv mozaiky o rozměru 120 x 130 cm bude rozdělen na dvacet segmentů a předkreslený na papír velikosti A4. Každý účastník kurzu si vybere jeden segment, který vyrobí.

Na dřevěný podklad nanese se sádrovou vrstvou zhruba 1,5 cm vysokou (sádra a voda). Je nutné postupovat systematicky a po částech. Sádra rychle zasychá a tvrdne, proto je nejvhodnější vyrábět motiv po pruzích, například 5 - ti centimetrových. Po nanesení sádrové vrstvy chvíli počkáme, než začne tuhnout a poté rychle pracujeme – řadíme vedle sebe oblázkové dlaždice podle předkresleného vzoru. Jakmile dokončíme jeden pruh, namícháme si sádrovou a nanese se na podklad pruh druhý vedle prvního. Takto postupujeme, dokud není dřevěný podklad zaplněn a segment mozaiky vyroben. Počkáme, než podklad zatuhne. V druhé fázi si opět namícháme sádrovou a špachtlí nebo štětcem ji nanášíme mezi oblázkové dlaždice – spárujeme a vyrovnáváme plochu. Mírné přesahy nevadí, nakonec mozaiku utřeme navlhčenou houbičkou. Po ztuhnutí je hotová. Složíme jednotlivé segmenty dohromady a vytvoříme mozaiku.

Text: Mgr. Kristýna Urbanová